

371.5
T-21

19535

370
2239-20

1025

370

2239-24

4.8
/

2001

2010

8444

076
MS-6522

Handwritten notes in Armenian script at the top of the page.

ՔՈՒՆԵՆԻ ՄԻՐՄԵՆ ԵՂԷ-ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

ՏԵՍՈՒՉ ԵՐԵՒԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ԹԵՄԱԿԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐԱՆՈՑԻ

Handwritten numbers and symbols: 107, 21, 9.

ԴՊՐԱՆՈՑԻ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻՆ

Handwritten signature or name.

(ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՐԱՏՆԵՐ)

1004
15608

«Մեր աշակերտ է միայն նա, ով
որ հնազանդուում է մեր կարգերին»:
Ս. ՄԱՆԿԻՆԵԱՆ.

ՄՈՍԿՈՒՍ.

ՏՊԱՐԱՆ Գ. ԲԱՐԻՈՒՔԱՐԵԱՆԻ.

1899.

ԴՊՐԱՆՈՑԻՍ ԱՃԱԿԵՐՏՆԵՐԻՆ

[ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՐԱՏՆԵՐ] ¹⁾

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 14 Юня 1899 г.

«Ձարին պէտք է պատիժ լինի, որպէս զի քարին իմանայ, որ նրա հարգապահութիւնը փահապահ է»²⁾։

Իպրանոցիս Հինօրեայ զինւոր՝ յարգելի ուսուցիչ Սմբատ Սմբատեանցի այս խօսքերը մի շատ խելացի խօսքեր են. այդ խօսքերը պիտ գրոշմած լինին ամեն մի Հիմնարկութեան ճակատին, ի հարկէ եթէ այդ Հիմնարկութիւնը նպատակել է՝ գործ գործել և ոչ թէ՛ զոք շէշել։

1) Ասւած են 1899 թւի յունւարի 16-ին՝ Իրպրանոցի ուսուցչական խմբի և Գ., Դ., Ե. և Ջ-րդ դասարանների աշակերտների ներկայութեամբ։

2) Տես «1897/8 ուսումնական տարեշրջանի ուսուցչական ժողովների արձանագրութիւններ» (ձեռագիր), էջ 42։

Типогр. Х. Бархударянъ, Москва, М. Златоустов. пер., д. Гаринъ.

Յիրաւի՝ «Չարին պէտք է պատիժ լինի, որ պէս զի բարին իմանայ, որ նրա կարգապահութիւնը գնահատուում է»:

Այդ է և՛ օրէնքի, և՛ մարդասիրութեան պահանջը:

«Չարին պէտք է պատիժ լինի», քանի որ այդպիսով միայն կարող է դիւրանալ բարութեան գործը, քանի որ այդպիսով միայն բարութիւնը կստանայ միջոց արտայայտելու իր ներքին գործի վեհութիւնը:

Հիմնարկութիւնը, նամանաւանդ այնպիսի հիմնարկութիւնը, որպիսին է այդ Դպրանոցը, միշտ պիտ ոգևորւած լինի քարո-նէան նպատակով. և այդպէս էլ է:

Սա կրթութեան տաճար է և ունի արտադրելու՝ կեանքին շնորհելու քարէկէրթ անձնաւորութիւններ: Այդ վեհագոյն նպատակը իրագործելիս՝ այս տաճարը խստապահանջ պիտ լինի դէպի «չարը»: Եւ այդ դէպքում Դպրանոցը ղեկավարուում է և՛ օրէնքի, և՛ մարդասիրութեան տեսակետով:

Իսկապէս՝ օրէնքը նոյն մարդասիրո-նէան է: Սակայն օրէնքը Գիտի խորի-հար-աթել նոյն իսկ մարդասիրո-նէան պեսսակեպից:

Դպրանոցիս նման սրբազան հիմնարկութիւնը միշտ լարւած՝ պատրաստի պիտ ունենայ մարդատիրաբար մարտնչող մարտիչ, ապա թէ՛ ոչ, կրքնում եմ, նրա գործը, փոխանակ Գործ լինելը, կզառնայ՝ ջո-ր ծեծելը:

Մարդասիրաբար մտաւոր մտրակն է, որի շնորհիւ հիմնարկութիւնները երկայնակեաց են. դոյն մտրակն է, որ խոնարհեցնում է և՛ զօրաւորին, և՛ անզորին՝ հիմնարկութեան օրէնքի, կանոնադրո-նէան առաջ:

Հիմնարկութեան օրէնքը չյարգողը, եթէ նա քարոյական անհատ է, և ոչ՝ բարոյապէս փչացած, բարոյապէս պարտ է թողնել—հեռանալ այդ հիմնարկութիւնից. սակայն հեռանալով իսկ՝ նա չպէտք է վնասի դոյն այդ հիմնարկո-նէանը:

Հիմնարկութիւնս ի նկատի ունի ընդհանո-րի շահերը և նոյն իսկ անհատին կրթելիս՝ գնահատելիս—պատժելիս, գնահատում—պատժում է ընդհանո-րի շահերի տեսակետից:

Ահա՛ ինչու մենք բոլորս, իբրև պատահականներ՝ Դպրանոցիս շեմքը ժամանակա-որապէս մաշողներ, բարոյապէս պարտաւոր ենք խոնարհել մեր զուխները՝ հլո-հպարտիօրէն լսել և հնազանդել, երբ լուում է հիմնարկութեան հանո-րին վերաբերեալ սկզբունքը՝ օրէնքի յայնը:

Յիրաւի, կան անառակ հիմնարկութիւններ ևս, սակայն մեր հիմնարկութիւնը «բնական հիմնարկութիւն է, և ոչ՝ անառականոց: Այս հիմնարկութիւնը «պնկարան է ուրմանց և՛ ամբնայն առաքինո-նէան և՛ ճշմարիտ քարոյականո-նէան» — գրում է ազգիս Սրբազնագոյն Պետր իր՝ 1896 թ.-ի 20-ն օգոստոսի № 1141 սրբա-

տառ կոնդակում՝ յանուն Գեր. փոխ-թեմակալին Երևանայ³⁾։

Այդ պարզէս լինելով, այսպէս յիշա պիտ ծածանւի սրբազան գործի սրբազանագոյն զրօջը, որի առաջ կրկնում եմ, առանց այլեւայլութեան պիտ խոնարհւի ամենայն ոք՝ սկսած Դպրանոցիս Վարչութեան Գեր. Նախագահից և վերջացած Դպրանոցիս վերջին ծառայով։

Կրկնում եմ՝ կամ հլու հպատակօրէն ճանաչէք Դպրանոցիս նիստ ու կացի օրէնքը և կամ թողէք հեռացէք այս հիմնարկութիւնից. սակայն, հեռանալով իսկ, ի սէր Աստուծոյ, Խնայողաբար վերաբերէք զէպի հիմնարկութեան, զէպի այն նախկին գործը, որը կրկնում եմ, ճիշտ-եղիմ համար չեմ, այլ ընդհանրէ համար է...

Ես երկար ու մանրամասնօրէն խօսեցի և ահա ինչու։

Անցեալ տօներին ինձ հասան լուրեր, որոնք միանգամայն արատաւորում — ձգում են այս աւելի քան 61-ամեայ սրբազան հիմնարկութեան գործը։ Լուրեր հասան՝ մի ինչ աղմուկ սարքելու մասին աշակերաների կողմից, մի ինչ պաշտօնակալի ծեծելու մասին, և այլն, և այլն...

³⁾ Տես «1896/7 ուսումն. տարեշրջ. հոգաբարձական օրագրութիւններ» (ձեռագիր), № 63, Ժողով 2-ն սեպտեմբերի։

Դուք պէտք է լաւ ըմբռնէք—հասկանաք, որ աղմուկը, պաշտօնեային հասցրած ֆիզիքական կամ բարոյական վերաւորանքը և այլ նման տեսակ սանձարձակ յանդգնութիւնները, եթէ ում և իցէ վնասել կարող են, ամենից առաջ և ամենից շատ վնասում են այն հիմնարկութեանը, որի ճակատը չի կարմրում՝ տեսնելով իր գորովազուծ խնամքը վայելող նման տեսակ սանձարձակ յանդգնութիւնները...

Ոչ, հազար անգամ ոչ. լաւ է թող խորտակի հիմնարկութիւնը, եթէ նա ամեն օր, ամեն տարի արտադրելու է սանձարձակ յանդգնողների մի ամենագէշ, ամենաանառակ կոյտ։

Լաւ ըմբռնէք ասածիս իմաստը։ Սրբազան գործի սրբազանագոյն զրօջը չի կարող և չպիտէ ծածանւի այնտեղ, ուր բուն է զրել և շարունակ գործում է սանձարձակ յանդգնութիւնը՝ կամ զրօջը պիտ դադարի ծածանելի, կամ սանձարձակ յանդգնութիւնը պիտ դուրս շարտի, իբրև անպէտք և սպանելի սերմ։

Հիմնարկութեանս նպատակն է՝ կրթել—դաստիարակել—ուղղել, և ով չի կամենում կրթւել—դաստիարակւել—ուղղւել Դպրանոցիս օրէնքին համաձայն, նրան մենք ունինք մի առաջարկ անելու՝ դռները բաց են, հեռացէք և կարէք Ձեր կապերը Դպրանոցիս հետ,—հեռացէք և կարէք կապերը, որովհետև «Տեղ ազատ է միայն նա, ով որ հնազանդութիւն է մեր

հարգելի» (Իպրանոցիս նախկին Պաշտօնակատար Տեսչի և ապա՝ Տեսուչ պատուարժան Սեդրակ Մանգինեանի խօսքերը ⁴⁾...) . . .

«Բարո-նի-նը և չարո-նի-նը աճո-ճ էն ժամանակն ընխացո-ճ» — ամենայն իրաւամբ երբեմն ⁵⁾ ասել է Իպրանոցիս նոյն Հինօրեայ վաստակաւոր զինւոր՝ պ. Սմբատ Սմբատեանցը:

Ես ուսումնասիրել եմ Իպրանոցիս ամբողջ անցեալը և լաւ եմ տեսնում՝ ո՞վ է կանգնած իմ առաջ, լաւ գիտեմ՝ ինչո՞ւ այդ, և ո՞չ ուրիշ բարոյական և մտաւոր պաշարով էք ներկայանում այսօր այստեղ. շատերիդ անցեալը ինձ աւելի լաւ և մանրամասնօրէն յայտնի է, քան Դուք կարծում էք և թերևս կկամենայիք: Սյսպէս թէ այնպէս՝ անցեալում գործած յանցանքները կրկնապատկո-ճ էն նորանոր յանցանքներ գործողի պատասխանատուութիւնը: Այդ ևս խնդրում եմ ի նկատի առեք:

Յուսով եմ՝ միտքս հասկանալի է:

Ես զիմում եմ Ձեզնից չա-եղին՝ խոնարհաբար խնդրելով՝ զսպել յանդուգն ըմբոստներին. ես զիմում եմ յանդո-ճն ըմբոստներին՝ խոնարհաբար խնդրելով՝ ինքներդ պարզէք Ձեզ

⁴⁾ Տես «189²/₃ ուսումն. տարեշրջ. ուսուցչական ժողովների արձանագրութիւններ» (ձեռագիր), Ժ. 14-րդ, էջ 106:

⁵⁾ Տես «189²/₃ ուսումն. տարեշրջ. ուսուցչական ժողովների արձանագրութիւններ» (ձեռագիր), էջ 79:

Ձեր յանդգնութեան հետևանքը և՛ կամ յետ քաշէք յանդգնութիւններ գործելուց, կամ հեռացէք Իպրանոցից:

Յուսով եմ, որ ազն-ո-նեան «Երօրը լիովին մեռած չեն Ձեր՝ նոյն իսկ յանդգնող ընկերների մէջ:

Թող ազնուութեան սերմերը աճեցնեն Ձեր մէջ քարի մաքեր, քարի զգացմունքներ:

Իմ յոյսն այդ ազնութեան սերմերի վրա է:

Ձեզ եմ զիմում, ո՞վ ազնութեան սերմեր, քարոզէք և բացատրէք ու՛մ հարկ կայ, որ Իպրանոցումս առաջ եկած ամեն մի աղմուկը, Իպրանոցիս պաշտօնեային հասցրած ամեն մի բարոյական կամ Ֆիզիքական հարւածը կհարւածի նախ և առաջ իրեն՝ Իպրանոցին, որ այդ պիտով՝ կկրճատւի, թերևս նոյն իսկ կանգ առնի, Իպրանոցիս ազնագոյն երակի նւիրական զարկը, կխախտւի սրբազան հիմնարկութեանս սրբազնագոյն գործը. . .

Իպրանոցիս օրէնքը ունի միջոց զսպելու ամեն տեսակ աղմուկ, ամեն տեսակ հարւած: Մեղադիր են եղել իմ նախորդները, եթէ էջ ժամանակին չեն բացատրել Ձեզ այդ օրէնքի ոյժը:

Լաւ ըմբռնէք այսօր այդ ոյժը, ինքներդ զսպէք Ձեր որ և է անարժան ընկերոջ յանդուգն նպատակները և մի հարկադրէք ինձ՝ ձեռքիցս բաց թողնել օրէնքի՝ «Քարին» զնահատող և պարզեատրող ճարտասէջ մտրակը և զինւել՝

ձեռքս առնել նոյն օրէնքի՝ «չարին» պատժող,
յանդգնողին զապող և հարստացող մտրակը:

Լաւ ըմբռնէք և իւրացրէք ժամանակի և
գործի իրութիւնը և մի՛ անտես առէք, որ՝ ա՛յն
օրը, երբ օրէնքի զսպող և հարւածող մտրակը
կանցնի Դպրանոցիս շէմքը և «չարին» զսպող
օրինական ոյժը կխանգարի այս սրբազնագոյն
գործի սրբազան տաճարի խաղաղութիւնը, ա՛յդ
օրը կսեանայ Դպրանոցիս պատմութեան մի
էջը և թերևս այնպէս սեանայ, որ սեանցնի
Դպրանոցիս ամբողջ անցեալը և դադարեցնի
Դպրանոցիս կեանքը. . .

Ես դարձեալ զիմում եմ Ձեր ազնւագոյն դատի
ազնւագոյն զգացմունքներին՝ կռէ՛ք, կռագա-
տէ՛ք Ձեր ամեն մի քայլը և զսպէ՛ք ըմբոստ-
ներին: Ես զիմում եմ դարձեալ Ձեր անպար-
տաճանաչ ըմբոստ ընկերներին՝ սթափէ՛ք, ու-
շաբերէ՛ք, ապա թէ՛ ո՛չ Ձեզ կսթափեցնի ինքը
Դպրանոցը՝ հարկադրւած հետևելով նոյն իսկ
«ակն ընդ ական և աբամն ընդ աբաման» ուղ-
ղութեանը. . .

Մի բան ևս խնդրեմ ի նկատի առէք:

Ըմբոստների յանդգնութիւնը կարող է առիթ
հանդիսանալ շատ և շատ անմեղ աշակերտ-
ների անբախտութեան, — մի անբախտութիւն,
որը ապագայում հաղարապատիկ աւելի զգալի
կլինի Ձեզ, քան այսօր թեկադրում է Ձեզ Ձեր
անփորձ և անհեռատես ուղեղը. . .

Իմ պաշտօնական և բարոյական պարտքն էր
դնել այդ ամենը Ձեր առաջ և ապա միայն,
նւիրական հիմնարկութեանս հանո՞ւրն վերա-
բերեալ շահերը պաշտպանելիս, դիմել կարուկ
միջոցին՝ օրէնքի խոստովեանը:

Ես կատարեցի պարտքս. ապագան կախւած
է Ձեր վարք ու բարքից:

Ուրեմն, լաւ ճանաչէք Ձեր պարտաւորու-
թիւնները և՛ Ձեզ փնասելիս՝ գոնէ մի՛ անբախ-
տացրէք Ձեր անմեղ ընկերներին, մի՛ արատա-
ւորէք նւիրական հիմնարկութեանս պատմու-
թեան էջերը. . .

Այսօրւանից իսկ ես հրատարակում եմ՝ ո՛ր
և է դասարանում էրեան էկաթ յանդո՞ւմն ըմ-
բոստովեան պարտախանապոսն է՛ և կլինի ամ-
բողջ դասարանը:

Երկու խօսք ևս:

Դպրանոցումս բուն է զրկել մի ախտ ևս.
խօսքս լրտեսովեան մասին է:

Դպրանոցիս ներքին կեանքը՝ Դպրանոցիս, և
մի միայն Դպրանոցիս, սեպհականովեանն է: Կա-
րիք չկայ Դպրանոցումս տեղի ունեցած ամեն
մի դէպքը իսկոյն և իսկ մեղ շրջապատող հա-
սարակութեան և նոյն իսկ հեռաւոր գաղութ-
ների սեպհականութիւն դարձնել: Մինչդեռ Դրպ-
րանոցումս պատահած գրեթէ ամեն մի դէպքը
մի ակնթարթում անցնում — հասնում է հա-
սարակութեան նոյն իսկ ամեպետընկած խա-

ւերին և վարակիչ «խաբարբզանութեան» նիւթ դառնում:

Պէտք է սովորել ապրել առանց Գրիգորի պատահական ապուշների խրատների: Պէտք է Դպրանոցը հեռու պահել՝ բացբերան «տարութեան» գործին ներված դասակարգից: «Всякъ сверчокъ знай свой шестокъ!» — սուտ է ուս առածը. հասարակութեան առջև թի ապուշ անդամը իրաւունք չունի խառնել Դպրանոցիս գործին և նոյն իսկ քննադատութեան (բացբերան «տարութեան») . . . ?) առարկայ շինել այդ գործը:

«Ով ո՛ւմ էս Գրիգորի Գրիգորի էլ չպէ՛տէ է պահանջը» — ասել է դեռ 1870 թ. -ին ⁶⁾ Դպրանոցիս վերատեսչի պաշտօնը վարած Երեւանի թեմի փոխ-թեմակալ Մեսրոպը վարդապետ (այսօր՝ արքեպիսկոպոս) Սմբատեանը:

Եւ յիրաւի. Գրիգոր է տւել կամ Գրիգոր ունի տարու դրսի մի պատահական ապուշը այս ներական հիմնարկութեանը... Մեր կապերը պիտ խզած լինին այդպիսիներից, ասում եմ՝ այդպիսիներից, որովհետեւ լիպոյս եմ, որ հասարակութեան կրկնապատկեր և հասկացող փայլուն երբէք թոյլ չի տալ իրեն վայրիվեր դատել մի գործի մասին, որին անկարող է դիտել անշահի և

⁶⁾ Տես «1837—1887 Յիսնամեակ Երեւանի հայոց թեմական հոգևոր Դպրանոցի», էջ 114:

ուրեմն՝ որի մասին տեղեկութիւն է ստացել երկրորդական—երրորդական—չորրորդական ազգայիններից. . .

Այսպէս թէ այնպէս, լրտեսութեան վարակիչ ախտը մի շատ ցաւալի երևոյթ է մեր և մեզ շրջապատող հասարակութեան մէջ. վնասը ահագին է, օգուտը՝ ոչինչ:

Իմ խոնարհաբար խնդիրքն է՝ հեռու պահէք Ձեզ լրտեսութիւնից և մի մոռացէք, որ լրտեսը, եթէ յայտնի լինի այդպիսին, իսկոյն և իսկ կկրի անարհեստ պատիժը. . .

Մենք բոլորս հաւաքւած ենք այստեղ կոնգրէս. կոնգրէս լծւել—խառնել ենք կրթութեան «առաքինի և ճշմարիտ բարոյականութեան» գործը վարողների շարքին: Գործը ներական է. գործիչների տրամադրութիւնը պիտ լինի՝ ոչինչ և զարմ:

«Մեր աշակերտները» — ասել է Դպրանոցիս 1891 թ. -ի տեսչի-պաշտօնակատար՝ պատուարժան պ. Ս. Տէր-Գրիգորեանցը—«բոլորովին չեն հասկանում Բարոյական պատժի նշանակութիւնը, նրանք ամօ՞ր բանը չեն հասկանում... Նոքա կարող են ամեն անպակասութեամբ խօսքերը մին անել իրանց ուսուցչի դէմ» ⁷⁾:

Չպէտք է վերաւորել անցեալից այդ վկայութիւնը կարգալիս. ո՛չ երբէք: «Բարութիւնը

⁷⁾ Տես «1891 թ. ուսուցչական Ժողովների արձանագրութիւններ» (ձեռագիր), էջ 45, 46:

աճում է ժամանակի ընթացքում» և դոյն այդ «ժամանակի ընթացքը» պիտ ունենայ իրեն ազդեցութիւն:

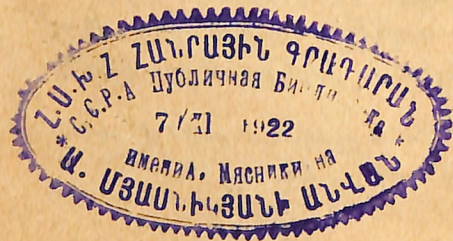
Անցեալը անցեալ է. այսօր Դուք պատասխանատու էք Ձեր այսօրուայ ամեն մի քայլափոխի:

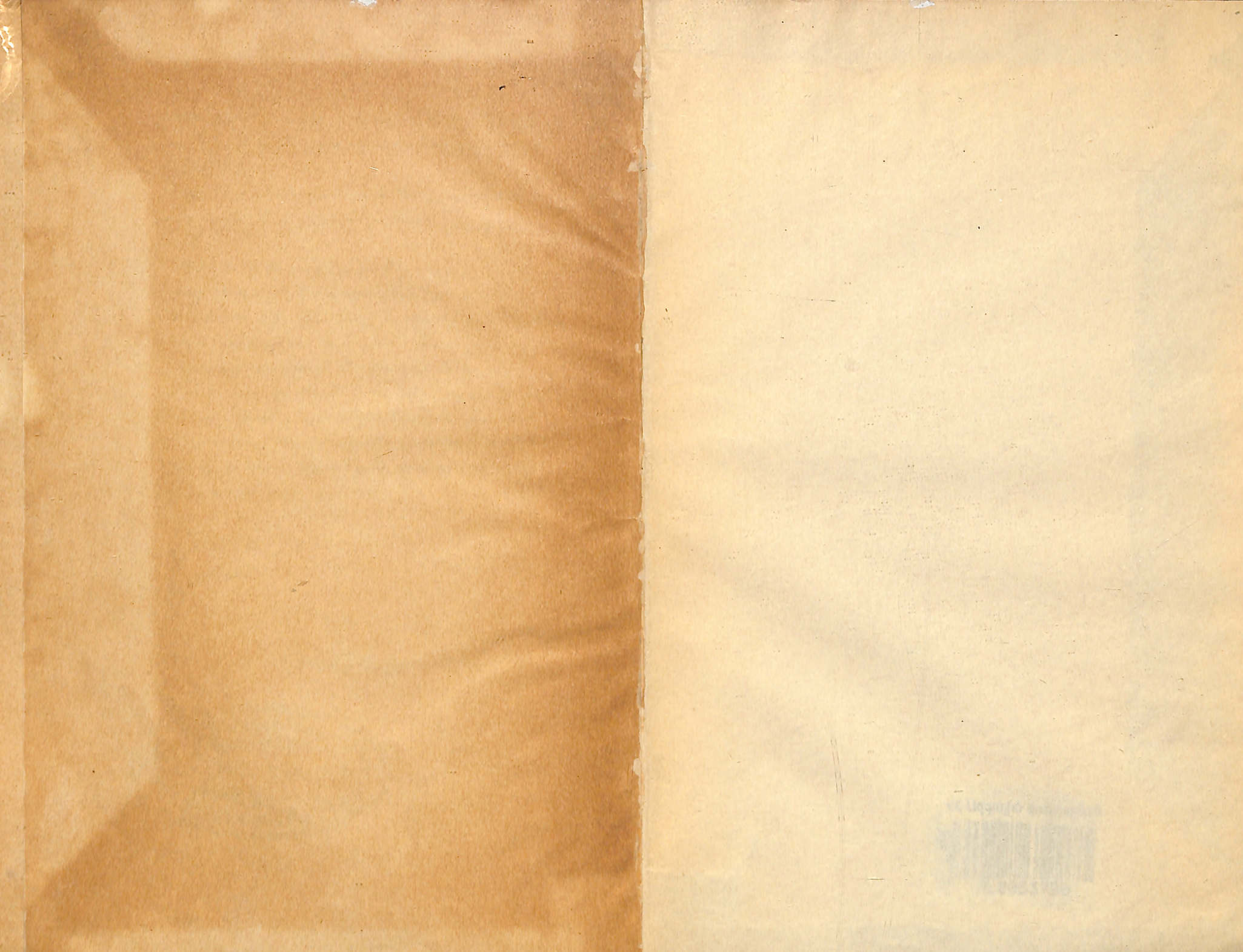
Ուրեմն, ապացուցէ՛ք, որ Ձեր օրէցօրի անիւր ի զուր չի պտտում, ապացուցէ՛ք, որ այսօր Դուք հասկանում էք, թէ՛ ի՛նչ է «Քարոյական պատիժը», «ամօխը» . . .

Այնտեղ, ուր զգում են «Քարոյական պատիժը», այնտեղ, ուր գործում է «ամօխը», այնտեղ, և միմիայն այնտեղ, նոյն իսկ ամենադժւարին գործը՝ զարթի և ուրախ տրամադրութեան առիթ է հանդիսանում, այնտեղ, և միմիայն այնտեղ, կայ՝ ապագայ . . .

18 ^I/₁₆ 99 թ.,

Երևան:

2013

« Ազգային գրադարան

19508

NL0053780

